

СОЦІОКУЛЬТУРНІ АЛЬТЕРНАТИВИ РАЦІОНАЛЬНОСТІ

Життєва реальність людини не може бути осягнена тільки за допомогою раціональних методів. Знання може розглядатися як «стереотипна конфігурація» комунікативних та соціальних практик, результат мовних ігор з їх множинними логіками. У такому представленні формальна раціональність не гарантує дійсної раціональності, що охоплює реальність у модусі цілісності та системної впорядкованості.

У ХХ ст. поглиблене дослідження мови і культури пояснюється помітною кризою жорстких епістемологічних програм, орієнтованих на строгу аналітику. Парадоксально, але, залишаючись науковою парадигмою у найбільш усталеному смислі, аналітична парадигма одна з перших порушила питання необхідності аналізу природної мови: зрозуміти логіку науки можна через вивчення мовної логіки.

Постпозитивізм розширив методологічні межі, ввівши у формат досліджень кореляції соціокультурних явищ. Додатком до цього було розуміння непродуктивності «чистої» аналітики, її залежності не тільки від раціональних узагальнень, а й від мови і реальності, експлікованої нею. Сучасний філософський пошук розглядає «раціональність» як широкий горизонт дослідницьких програм та імплікацій. Можна міркувати про класичний (формальний) і неформальний типи раціональності, його закриті і відкриті межі, відмінність методологічних засад та різну конфігурацію суб'єкт-об'єктних встановлень на їх основі та ін. Так, Л. Маркова проблематизує соціальний контекст як вихідну умову наукового знання. «Актуальним стає питання про контекст знання, причому простір контексту все більше мінімізується. Мова йде не про суспільство чи культуру певної епохи, а про окремі «випадки» виникнення знання в конкретній ситуації (case studies) чи роботу вчених у лабораторії», – відзначає вона [4, с. 55]. Не можна раціоналізувати все, що оточує людину, її життєву реальність, яка виходить за межі жорстких алгоритмів: раціональне співіснує з інтуїтивним, екзистенційним, необхідне перетинається з випадковим, бездоганність формальної логіки співіснує з не менш ефективною «логікою здорового глузду». Не менш очевидним є процес інтеріоризації соціальними структурами суб'єктивного досвіду – генетичного витоку істини. Як зауважує Л. Маркова: «Нелогіка породжує логіку, чи, точніше, дещо переформулюємо думку М. Мамардвашвілі, ненаука породжує науку» [4, с. 57]

До неформального типу раціональності можна віднести все, що стосується культурних та комунікативних вимірів існування як вихідних засад людського буття та мислення. Під впливом новітніх парадигм та їх методологій здійснюються спроби синтезу суб'єктивної і об'єктивної компоненти істини, вибудовується установка, яка розглядає їх інтегративно у текстових, культурних проєкціях (Г. Гадамер, Х. Патнем, Ж. Дельоз та ін.). В цьому ж руслі вибудовує логіку соціальний конструктивізм: реальності, у яких перебуває людина, створені мовою, дані про них передаються шляхом комунікативних соціальних естафет і співіснують з іншими реальностями, видозмінюються та ін. Таким чином, вводяться поняття «мисленого поля», текстової реальності, поля смислу як над-логічного базису, що є передумовою сприйняття і думки. Їх зміст і реалізація є неможливими без життєвого, соціального контексту, який охоплює саму можливість процедур сприйняття та інформаційної обробки – впорядкування на основі соціокультурного стереотипу.

До такого типу впорядкування можна віднести всі види суб'єктивного досвіду, включаючи науку – типізований горизонт, вибудований на специфічному ґрунті раціональних конвенцій. Ігрова модель Л. Вітгенштейна, положення Г. Райла, Д. Деннета, – де-сакралізували картезіанський міф мислячого суб'єкта як уявного, неіснуючого. Так, Д. Деннет спростовує укорінене уявлення про «Самість» як трансцендентну сферу, розглядає цей принцип як біологічну потребу і доводить неможливість виокремити те, що є «самістю», еґо чи душею [2]. Принцип, на якому будується ідея картезіанського театру, – дуалізм, віднесеність свідомих процесів до особливих станів. До свідомості треба підходити зовні, інтерсуб'єктивно, звернувши увагу на те, що сам суб'єкт повідомляє про свій ментальний світ. Тому важливими для аналізу є когнітивні, лінгвістичні, поведінкові аспекти людського досвіду.

Представники антропологічної парадигми, а тим більше постпозитивісти: К. Поппер, П. Фейєрабенд, Т. Кун, сучасні конструктивісти – заявляють про абсолютну неможливість

увійти у модус «чистого об'єктивізму», що зумовило вельми нестандартну епістемологічну ситуацію.

Зрозуміло, що опозиція раціональність — суб'єктивність є надмірно поляризованою, так само як і класичне суб'єкт-об'єктне протиставлення, по відношенню до якого використовуються нові значення, на зразок спорідненості, синхронії та ін. Таким чином, знання не «звільняється від людського», як це здається на перший погляд, а розглядається у форматі інших логік, наприклад, доцільності (Х. Патнем), правдоподібності (К. Поппер), «здорового глузду» та ін. Твердження може бути раціонально прийнятним на даний момент часу і застарілим згодом.

Спостерігається зниження інтересу до класичних, жорстких вимог теорії істини. Пізнавальний процес, як і наукове знання розглядається як нежорстка конфігурація комунікативних практик, соціальних проєкцій, результат мовних ігор з множинними логіками.

Знання розглядається як епістема — вираження соціальної реальності на основі конвенційного стереотипу, особливості суб'єктного полюса, історичного культурного типу, випадковий епіфеномен та ін. В дослідженнях, присвячених проблемі з'являються поняття і предметні характеристики, що не є об'єктивними чи суб'єктивними у строгому смислі. Наприклад, поняття смислу, ціннісної системи, життєвого середовища, контексту, ландшафтного виду, спостерігача та ін.

Поняття смислу як еквівалента розуміння постійно переглядається, виступаючи самостійною епістемологічною одиницею поруч зі значенням та цінністю як важливими складовими епістемологічного дискурсу. Саме смисл є змінною умовою, що пов'язує людину і світ, передумовою контекстуально фіксованого значення. Смисл пов'язаний з контекстом як способом його використання, що задає перспективу спостереження. Множина об'єктів, які складають екстенціонал буде різною у різних контекстах-різних світах. Звідси «множинність логік» як способів репрезентації даного об'єкта. З цим пов'язане поняття «часткового спостерігача», введене Ж. Дельозом. При цьому частковий спостерігач, за твердженням Ж. Дельоза, не є джерелом об'єктивного висловлювання. Частковий спостерігач – це суб'єкт, що перебуває у певній системі координат, інша система координат є системою інших об'єктів, корелюючих з контекстом.

Оскільки наше знання про світ є ціннісно-визначеним, множинним, наближення до нього є можливим шляхом аналізу медіального поля смислу, що не є ні суб'єктом, ні об'єктом і одночасно володіє їх характеристиками. Отже, формальна раціональність не гарантує дійсну раціональність, що охоплює реальність у модусі цілісності та системної впорядкованості. Дана модель актуалізує неокантіанські проєкти та феноменологічні засади лінгвістичної та аксіологічної аналітики, що неминуче зближує науку і філософію.

Якщо всі елементи соціального контексту усунути з структури наукового знання, чи було б воно можливим? Отже, ідеал класичної раціональності – логічно впорядковане знання, максимально віддалене від людини, її життєвого контексту, є результатом екзистенційного відчуження, малодосліджених латентних процесів, що передують теорії і практиці. Альтернативами класичних понять в епістемологічній структурі є поняття смислу, часткового спостерігача, контексту життєвого середовища.

Список літератури

1. Делез Ж. Логика смысла. – М. : Академия, 1995. – 299 с.
2. Деннет Д. Почему каждый из нас является новелистом? / Д. Деннет // Вопросы философии. – 2003. – № 2. – с. 121-130.
3. Маркова Л. А. Контекст и слово/ Л. А. Маркова // Эпистемология & Философия науки. – 2007. – т. XIV. – № 4. – с. 190-209.
4. Маркова Л. А. Контекст как ненаука, порождающая науку // Эпистемология & Философия науки. – 2007. – т. XIV. – № 4. – с. 55- 59.